

Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania, red. Jerzy Leszkowicz-Baczyński, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 2001, t. I, s. 407, t. II, s. 403.

W ubiegłym roku na rynku wydawniczym ukazała się trzecia część cyklu *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*, tym razem opatrzona podtytułem *Kontynuacje i wyzwania*. W publikacji wyodrębnione zostały następujące bloki: (1) transgraniczność jako cecha świata współczesnego — wybrane aspekty teoretyczne; (2) wymiary transgranicznej współpracy społeczeństw; (3) społeczne koszty transgraniczności: patologiczne zjawiska i procesy na pograniczach; (4) cztery strony świata: próba przybliżenia różnych pogranicz Polski; (5) transgraniczność w perspektywie kulturowej i etnicznej; (6) procesy edukacyjne i młodzież jako kategorie socjologiczne analizy oddziaływań zewnętrznych; (7) terytorialny aspekt transgraniczności: miasto jako podstawa interetnicznych stosunków sąsiedzkich.

Otwierający recenzowaną książkę artykuł Grzegorza Babińskiego poświęcony jest prezentacji przemian idei pogranicza, typologii pogranicz oraz głównych zagadnień poruszanych przez naukowców w badaniach empirycznych. Podkreśla ponadto ewolucję pogranicza i granicy od punktów styku dwu różnych kultur w stronę obszaru, na którym zachodzi połączenie wartości kulturowych obu sąsiadów. Helga Schulz przedstawia rys historyczny struktury etnicznej i stosunków granicznych w odniesieniu do państw postsocjalistycznych w okresie od końca II wojny światowej do rozpoczęcia procesów integracyjnych z Unią Europejską. Artykuł Roberta Woźniaka nakreśla panoramę realiów współczesności, które współtworzą rzeczywistość pogranicz, wpływając na ich otwartość. Autor proponuje także typologię faz ewolucji pogranicz. Irena Machaj przygląda się zagadnieniom tożsamości społecznej na pograniczu. Jest to fundamentalna kategoria opisu przy definiowaniu siebie i innych. Autorka odróżnia identyfikację opartą na podobieństwach (polega ona na uznaniu wzajemnego podobieństwa elementów danej zbiorowości) od identyfikacji opartej na przynależności (postrzeganie siebie jako części pewnej całości). Ta pierwsza operuje rozróżnieniami „podobny do mnie – inny ode mnie”, ta druga: „my – wy”. Autorka wskazuje także czynniki, które w różnych warunkach społecznych mogą doprowadzić do wykształcenia się określonego typu identyfikacji. Artykuł Andrzeja Czakowskiego ukazuje proces integracji Polski z Europą jako zjawisko, którego zaczątki pojawiły się na długo przed transformacją ustrojową. Autor zajmuje się również analizą świadomości narodowej i prezentacją poglądów Polaków na członkostwo w Unii Europejskiej. Z kolei Ryszard Dyoniziak analizuje perspektywy stojące przed państwem narodowym i ich konsekwencje dla obszaru pogranicza. Broni poglądu o przetrwaniu orientacji narodowej państw. Rafał Drozdowski bada szczególny typ strategii adaptacyjnych określanej jako strategia samoograniczania (redukcja potrzeb i aspiracji), który pojawił się masowo w okresie transformacji ustrojowej. Autor wskazuje na fakt, iż ograniczenia konsumpcji mogą być wymuszone sytuacją

obiektywną (strategia pasywna) lub mogą wynikać z przyjętej taktyki – oszczędności na jednym polu pozwalają osiągnąć zadowalający poziom na innym (strategia ofensywna).

Najszerze ujęcie transgraniczności – jako współistnienie różnych systemów społecznych – prezentuje Jerzy Leszkowicz-Baczyński. Analizuje szanse i perspektywy Polski w kontekście integracji z UE. Opiera się przy tym na oglądzie zjawisk, które wystąpiły w Polsce w okresie pierwszych jedenastu lat transformacji (rozwarstwienie struktury społecznej i zmiany tej struktury; kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego oraz masowe dążenie młodzieży do awansu edukacyjnego). Uwaga autora skupia się także na percepcji wartości demokratycznych przez Polaków. Wskazuje na fakt, że akceptacja tych wartości ma charakter powierzchowny. Ponadto autor charakteryzuje trudności stojące na drodze pomyślniej integracji.

Drugi dział tematyczny otwiera artykuł Tadeusza Gadkowskiego traktujący o kooperacji polsko-niemieckiej w sferze ekonomicznej na obszarze euroregionów. Lesław Koćwin porusza tematykę współpracy euroregionów w zakresie ekorozwoju, a Marian Chojnacki zainteresowanie skierował na Euroregion Pro Europa Viadrina, który poddał analizie jako szczególny rodzaj organizacji międzynarodowej. Badacz podkreśla niski stopień spontanicznej integracji między społecznościami żyjącymi po obu stronach granicy. Proponuje zastosowanie *public relations* jako środka zaradczego, zauważając, iż władzy Euroregionu brak takiego programu. Wskazuje także na niedobór zasobów ludzkich i finansowych, których taki program wymagałby. Renata Suchocka rozpatruje współpracę transgraniczną w ramach euroregionów pod kątem jej skutków dla stosunków interetnicznych. Autorka kolejnego opracowania, Anna Wachowiak, koncentruje się na problemach naszych zachodnich sąsiadów z ustaleniem oblicza polityki socjalnej w zakresie pomocy rodzinom. Prezentuje przy tym typologię struktur niemieckich rodzin i gospodarstw domowych. Tekst Sławomira Rębisza poświęcony jest ocenie współpracy transgranicznej przez mieszkańców Euroregionu Karpackiego. Wyniki badań wskazują na znaczny zakres występowania poglądów nacjonalistyczno-konserwatywnych, co wpływa na utrudnienia współpracy wewnątrz Euroregionu. O trudnościach we współpracy polsko-niemieckiej w zakresie działalności stowarzyszeń traktuje artykuł Doroty Bazuń i Pawła Napierały. Borys Dąbrowski przedstawia pogląd SPD na włączanie Polski w struktury unijne. Stanowisko współrządzącej partii nieformalnego lidera Unii, jakim są Niemcy, zaprezentowane zostało na podstawie analizy materiałów prasowych i wypowiedzi przywódców SPD.

Trzeci dział tematyczny porusza kwestie negatywnych zjawisk charakterystycznych dla obszarów pogranicza. Władysław Misiak ukazuje ciemną stronę działalności ekonomicznej na pograniczu polsko-litewskim. Wskazuje na wyższy poziom permissywności wobec zachowań nieetycznych i nielegalnych w sferze gospodarczej na obszarach pogranicza, zakorzenienie takich zachowań w tradycji od czasów II RP oraz na specyficzną strukturę mniejszości

polskiej na litewskim pograniczu (zawody niewymagające wysokich kwalifikacji) jako na elementy sprzyjające występowaniu zjawisk wątpliwych moralnie na omawianym obszarze. Sytuację tam panującą autor określa mianem hazardu moralnego. Analizuje sytuację społeczno-ekonomiczną oraz poziom patologii społecznej po polskiej i litewskiej stronie granicy.

Zjawiska patologiczne na pograniczu polsko-czeskim (alkoholizm, narkomania, przestępczość przeciwko zdrowiu i mieniu, prostytutka) są tematem studium Jana Roga. Ciekawe ujęcie patologii proponuje Mirosław Zdulski. Przygląda się temu, w jaki sposób o zjawiskach patologii pogranicza polsko-niemieckiego pisze prasa regionalna po obu stronach granicy. Prostytucja młodzieży na terenie pogranicza zachodniego jest tematem artykułu Jacka Kurzępy. Tekst ten stanowi ważny przyczynek do socjologicznego obrazu zjawiska prostytutki młodocianych. Autor stara się ustalić, jakie czynniki warunkują podejmowanie takiej aktywności przez młodzież. Artykuł Dariusza Jurczaka dotyczy takich zagadnień, jak potrzeby obcokrajowców, przyczyny ich migracji oraz ich drogi życiowe. Blok zamyka praca Anny Łoś-Tomiak poruszająca kwestię bezrobocia w mieście granicznym — Słubicach.

Nowy dział tematyczny, stawiający sobie za cel przybliżenie różnych pogranicz Polski, otwiera artykuł Andrzeja Sadowskiego. Traktując o problemach społecznych na pograniczu polsko-białoruskim w kontekście transformacji ustrojowej, prezentuje wyniki badań świadczące o postrzeganiu transformacji jako przyczyny pogorszenia standardów życiowych mieszkańców regionu podlaskiego. Andrzej Sakson przenosi nas na teren pogranicza polsko-rosyjskiego, by ukazać, jaki jego obraz funkcjonuje w świadomości społecznej. Opracowanie to zawiera także rys historyczny dotyczący ruchu transgranicznego na tym obszarze. Stanisław Lisiecki prezentuje pogranicze polsko-niemieckie pod kątem charakterystyki rozwojowej regionów przygranicznych. Wskazuje przy tym na konieczność prowadzenia badań porównawczych takich regionów. Mariusz Skrzypczyk analizuje różnice w grupach odniesienia występujących w obrębie polsko-czeskiego pogranicza i związane z tym trudności we wzajemnych kontaktach.

Do transgraniczności w aspekcie kulturowo-etnicznym wprowadzeniem jest tekst Janusza Muchy *Polskie pogranicze zachodnie a tworzenie się „nowej kultury”*. Autor kreśli panoramę historyczną tego obszaru w okresie między II wojną światową a rokiem 1989, skupiając się na kontaktach wzajemnych ludności z obu stron granicy. Zauważa zmiany zachodzące na tym terenie w czasach bliższych współczesności. J. Mucha w artykule dokonuje przeglądu teorii kontaktu kulturowego i akulturacji, które to mogą być pomocne w opisie zjawisk zachodzących na omawianym obszarze. W konkluzji autor stwierdza wyjątkowość pogranicza zachodniego na tle innych polskich pogranicz i wysuwa przypuszczenie o po-wstawaniu polsko-niemieckiej „trzeciej kultury”.

Marek S. Szczepański zastanawia się, czy pogranicze kulturowe znajduje się na peryferiach układu globalnego. Podaje kilka wyróżników takiego pogranicza: peryferyjna lokalizacja, poczucie odrębności, wieloletnie przenikanie

się kultur, historycznie zmienna przynależność państwowa, znaczny stopień narodowej labilności. Charakterystyczny dla tego obszaru jest występujący (zazwyczaj w przeszłości) izolacjonizm oraz fakt, że ojczyzna lokalna staje się główną grupą odniesienia. Autor nakreśla ponadto perspektywy stojące przed pograniczami kulturowymi w związku z rozwojem procesów globalizacji i metropolizacji.

Kolejny materiał opiera się na badaniach przeprowadzonych we wsi Zubrzyca Górna na Orawie. Autorka — Iwona Butmanowicz-Dębicka — ukazuje zjawiska tam zachodzące przez pryzmat transgraniczności kulturowej. Zauważa funkcjonującą tam kombinację wzorców z kultur sąsiednich, z przeszłości oraz z kultury masowej. W dziale tym publikują ponadto Magdalena Pokrzyńska, Bogumiła Duber i Aleksandra Jawornicka.

Procesy edukacyjne i młodzież wyznaczają ramy następnej części książki. Zbigniew Kurcz wskazuje na swoistą misję stojącą przed uniwersytetami ulokowanymi na pograniczach, polegającą na sformułowaniu nowej europejskiej tożsamości. Autor opisuje przedsięwzięcia uniwersyteckie o charakterze transgranicznym na wszystkich polskich pograniczach, wyrażając jednocześnie obawy związane z nierównomiernym udziałem partnerów we wspólnych przedsięwzięciach, co może spowodować dominację zamożniejszego sąsiada. Leszek Gołdyka prezentuje wyniki badań panelowych dotyczące permissywności młodych Słubiczan wobec zachowań wątpliwych moralnie. Wnioski nie są jednoznaczne. Tendencja do aprobaty zachowań negatywnych w jednych kwestiach jest silniejsza, a w innych słabsza, można jednak stwierdzić, że środowisko pogranicza stwarza zagrożenia wychowawcze. Renè John prezentuje wyobrażenia Polaków i Niemców o sobie nawzajem. Posługuje się w tym celu kontrastowo dobranymi typami poglądów wyrażanych przez studentów Uniwersytetu Viadrina. Autor dochodzi do wniosku, iż percepcja innych jest zdeterminowana obrazem samego siebie. Uniwersytet Viadrina, a zwłaszcza jego funkcja integracyjna, jest tematem opracowania Marii Zielińskiej, badającej tę funkcję poprzez indywidualne losy absolwentów. Ewa Narkiewicz-Niedbalec analizuje aspiracje zawodowe młodzieży z pogranicza zachodniego w kontekście prognoz rynku pracy do roku 2010. Na konieczność wypracowania nowego kształtu edukacji wobec jednoczącej się Europy wskazuje Martyna Roszkowska. Nowy paradygmat kształcenia wymaga nacisku na tolerancję, znajomość języków i technik informacyjnych. Krzysztof Lisowski przedmiotem analizy czyni orientację produktywną młodzieży. Szczegółowa prezentacja rozkładów odpowiedzi na pytanie ankiety prowadzi go do wniosku, iż wśród młodych Słubiczan dominuje nastawienie receptywno-roszczeniowe z lekką tendencją spadkową.

Transgraniczności w aspekcie terytorialnym ze szczególnym uwzględnieniem stosunków miejskich dotyczy artykuł Edwarda Hajduka wyodrębniający społeczne układy socjalizacji funkcjonujące w małym mieście nadodrzańskim, wskazujący przy tym na fakt wzajemnego znoszenia się wpływów niektórych układów. Wyróżnione układy to: promocyjny (instytucje educa-

cyjne), alternatywny (instytucje wspierające sukces sportowy i artystyczno-estradowy), opozycyjny (grupy, których styl życia jest konkurencyjny wobec proponowanego przez poprzednie układy). Perspektywami agroturystyki na wsi lubuskiej zajmuje się Jan Sikora.

Zdzisław Wołk poddaje analizie, w jaki sposób fakt zamieszkiwania w mieście pogranicznym determinuje życie codzienne jego mieszkańców. Autor sięga do wspomnień i refleksji osób mieszkających w takim mieście od wczesnych lat powojennych, silnie z nim związanych, którzy kiedyś kształtowali je niemal od podstaw. Materiał zaprezentowany przez Żywię Leszkowicz-Baczyńską skupia się na percepcji granicy polsko-niemieckiej przez mieszkańców Zielonej Góry. Jerzy Kaczmarek na przykładzie Euromiasta Gubin-Guben podejmuje próbę ustalenia, czy integracja na poziomie lokalnym może być modelowym rozwiązaniem dla działań integracyjnych w skali całej Unii. Artykuł Katarzyny Stokłosa skupia się na tym, jak pierwsze i drugie otwarcie granicy polsko-niemieckiej zaznaczyło się w świadomości mieszkańców Gubina i Guben.

Recenzowane wydawnictwo polecić należy wszystkim, których interesują zagadnienia pogranicza. Przystępny język opracowań przy zachowaniu ich naukowego charakteru sprawia, że po książkę mogą sięgać zarówno specjaliści od zagadnień społecznych, jak i czytelnicy bez przygotowania akademickiego.